

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE İYİMSERLİK, DINDARLIK VE DİNİ YÖNELİM İLİŞKİSİ¹

Eyüp Ensar ÖZTÜRK*

Öz

Bu çalışmanın amacı; insanın yaşamına sistematik bir bakış açısı ve anlam katan dinin, insanın hayatında olumlu olayların olacağına dair inancının derecesinde yani iyimserlik düzeyinde bir etkisi olup olmadığını ve varsa bu ilişkinin dindarlığın hangi boyutlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubu, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı on iki farklı fakültede öğrenim gören 753 öğrenciden (%34 Erkek, %66 Kadın) oluşmaktadır. Katılımcılara iyimserlik ölçeği, dindarlık ve dini yönelim ölçekleri uygulanmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, iyimserlik ile dindarlık ($r=.196$) ve dini yönelim ($r=.318$) arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca yine iyimserlikle namaz kılma, Kur'an okuma, dua etme ve öznal dindarlık algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İyimserlik, Dindarlık, Dini Yönelim, Pozitif Psikoloji

THE RELATIONSHIP BETWEEN OPTIMISM, RELIGIOSITY AND RELIGIOUS ORIENTATION: AN EMPIRICAL RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

This study examines whether religion giving a systematical perspective and meaning to the life, affects the belief on positive things would happen, namely optimism. If so, it also aims to reveal by which dimensions of religiosity are associated in this relationship. The study group consists of 753 students (%34 Male, %66 Female) from 12 different faculties of Istanbul University. Optimism scale, religiosity, and religious orientation scales were applied to the study group. According to the results there is a positive relation between optimism and religiosity ($r=.196$) and religious orientation ($r=.318$) respectively. Furthermore positive and significant relation was found between optimism and performing the five time prayers, reciting the Quran, praying and subjective religiosity.

Keywords: Optimism, Religiosity, Religious Orientation, Positive Psychology

Makalenin Dergiye Ulaştığı Tarih: 15.09.2017; Yayın Kurulu ve Hakem Değerlendirmesinden Geçen Makalenin Yayına Kabul Edildiği Tarih: 15.11.2017

Giriş

İnsanın varoluşundan bu yana gelen din olgusu, 20. ve 21. yüzyılda sosyal bilimler alanında en çok araştırılan konulardan biridir. Özellikle psikoloji,

1 Bu makale, 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda hazırlanan "İyimserlik, Dindarlık ve Dini Yönelim" isimli yüksek lisans tezi esas alınarak ve yeniden gözden geçirilerek hazırlanmıştır.

* Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü, e-mail: eyupensar28@gmail.com.

sosyoloji ve antropolojinin birer bilim olarak ortaya çıkması ve dini, kendi disiplinleri açısından tanımlamaya çalışması ile birlikte, ortaya din ile ilgili büyük bir külliyat çıkmıştır. Psikolojinin insan merkezli, sosyolojinin toplumu baz alan ve antropolojinin de antropolojik verilere dayanarak yaptığı araştırmaları, din fenomenine çok farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece aydınlanma çağına kadar, özne konumunda olan din, sosyal bilimlere bağlı olarak bir araştırma nesnesi haline gelmiştir.²

Bir dargın bir barışık iki kardeş³ diye nitelenen psikoloji-din ilişkisi ise dönem dönem farklılık göstermiştir. Psikoloji bilimi için "din", her zaman bir araştırma objesi olmuştur. Bununla birlikte ortaya çıkan psikoloji akımlarına göre psikologların dine olan bakış açısı değişmiştir. Wundt ile kültürel psikoloji içinde ele alınan din, William James ile bireysel tecrübe olarak incelenmiş, Freud'la da insanın kurtulması gereken bir nevroz olarak nitelendirilmiştir. Hiç şüphesiz psikanaliz, uzun yıllar din üzerine yapılan araştırmaları olumsuz yönde etkilemiş, psikoloji çalışmalarında din ile depresyon, obsesyon, önyargı gibi olumsuz duygular arasındaki ilişki incelenmiş hatta din bir süre sonra araştırma dışı kalmıştır.

Humaniistik psikoloji ile din-psikoloji ilişkisi yeniden canlanmaya başlamış ve son olarak da pozitif psikoloji ile birlikte bu ilişki en üst seviyeye çıkmıştır. Hasta insanları iyileştirmekten çok, sağlıklı ve mutlu insanların yaşam kalitelerinin nasıl artırılacağı üzerinde duran pozitif psikoloji dini, insanın mutluluğunu ve yaşam doyumunu artıran bir unsur olarak görmesi sebebiyle dinî geleneklerin teorik ve pratik uygulamalarıyla ortak çalışmalar yürütmektedir.⁴ Pozitif psikoloji kendisini; bireylerin, grupların ve kurumların en uygun şekilde işlevlerini yerine getirmelerini ve gelişmelerine katkıda bulunan şartlar ve süreçleri inceleyen bir çalışma alanı olarak tanımlamaktadır.⁵ Pozitif psikolojinin amacı acı, mutsuzluk ve hayatın olumsuz yönlerini inkâr etmek veya her şeye pembe gözlüklerle bakmak değil, olumlu durumlarla ilgili bireylerin farkındalıklarını artırmaktır.⁶

Son dönemlerde Din Psikolojisi alanında ülkemizde, pozitif psikolojinin temel kavramları ile din üzerine yapılan araştırmalarda, bu bağlamda bir

2 Elisabeth Özdağca, "Din, Din Midir Yoksa Başka Bir Şey Midir?", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 3, sa. 2, İstanbul 1989, s. 30-31.

3 Ali Köse, "Psikoloji ve Din: Bir Dargın Bir Barışık Kardeşler", *İslami Araştırmalar Dergisi, Din Psikolojisi Özel Sayısı*, c. IX, sa. 3, İstanbul 2006, s.I-II.

4 Gülüşan Göcen, Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 36.

5 Gable and Haidt, "What (and Why) Is Positive Psychology?", *Review of General Psychology*, 2005, 9(2), s. 103.

6 Gable and Haidt, a.g.m., s. 105. Aktaran; Dilek Avcı, *Öğrenilmiş İyimserlik Eğitim Programının 9. ve 10. Sınıf Öğrencilerinin İyimserlik Düzeylerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009, s. 1.

artışın olduğu görülmektedir. Bunlar arasında kendini gerçekleştirme⁷, affedicilik⁸, şükür, psikolojik iyi olma⁹, mutluluk¹⁰ ve motivasyon¹¹ kavramlarını sayabiliriz.

Pozitif psikolojinin gözde kavramlarından olan iyimserlik son çeyrek asırda, psikologlar arasında popüler bir çalışma konusu olmuştur. Modern hayatın çarkları arasında ezilen insanın, zorluklar karşısında yılmayıp stresli durumların üstesinden gelmesinde; geleceğe dair olumlu bir beklenti içinde olup, yaşadığı her şeyin iyi yanlarını görmesinde iyimser bakış açısı ve olayları hayra yoran bir dindar bakış açısı hiç şüphesiz iki önemli unsurdur. Araştırmamızda bireyin hayata bakışına ve olayları yorumlama tarzına etki eden bu iki kavramın birbiriyle ilişkisi ele alınmıştır.

Türk İslam kültürü geleneğine baktığımızda gündelik hayatta dini referans alan birçok ifade bulunmaktadır. Her işte bir hayr vardır; hayr bildiklerimizde şer, şer bildiklerimizde hayr vardır¹²; Mevla görelim neyler, neylerse güzel eyler¹³ gibi deyişler, bireylere zor durumlarda iyimserlik aşılama, çaresiz durumlarda insanları teskin etmede sıkça kullanılmaktadır. Dolayısıyla inanan kimse olaylara hep iyi tarafından bakar ve hiçbir zaman yaratanın rahmetinden ümidini kesmez¹⁴, hayata karşı hep iyimserdir, her zorluğun ardından bir kolaylığın geleceğine inanır.

Bir Müslüman için dünya hayatı imtihan yeri olduğu için hayatta karşılaşılan her türlü zorluk, sıkıntı ve olumsuz durumlara sabretmek¹⁵ inananın gereğidir. Ayrıca İslam'daki tevekkül, yani elinden geleni yaptıktan sonra gerisini Allah'a bırakma anlayışı da inananlara iyimserlik kazandırmada etkili bir mekanizmadır.

- 7 Ali Ayten, *Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004. (Bu çalışmaların çoğu Yüksek Lisans ve Doktora düzeyinde hazırlanan ampirik araştırmalardır.)
- 8 Ayşe Şentepe, *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2016.
- 9 Gülüşan Göcen, "Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma", *Toplum Bilimleri Dergisi*, sa. 7(13), 2013, s. 97-130.
- 10 Asiye Acaboğa, *Din-Mutluluk İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2007; R. Eftal Aydemir, *Dindarlık Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2008.
- 11 Metin Güven, *Motivasyon - Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011.
- 12 Kur'an-ı Kerim'de: "Bir şeyden hoşlanmadığımız halde o sizin iyiliğinize olabilir. Bir şeyi de sevdiğiniz halde o sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilemezsiniz." (Bakara/II: 216) ayetine atfen bu ifade kullanılmaktadır.
- 13 Erzurumlu İbrahim Hakkı, "tefvizname" şiirinden, <http://www.antoloji.com/tefvizname-siiri>, (Erişim: 22.06.2017)
- 14 Zümer/ XXXIX, 53.
- 15 Bakara/II, 155-157, 177.

Kavramsal Çerçeve: İyimserlik/ Kötümserlik

İyimserlik, Cambridge Psikoloji Sözlüğü'nde: "Mümkün olan en iyi sonucu bekleme ve olayların olumlu yönleri üzerinde durma eğilimi"¹⁶ şeklinde tanımlanmıştır. İyimserlik, olumlu ve koruyucu bir kişilik özelliği olarak ele alınmakta; dünyaya, hayata ve kişisel kadere güveni ifade eden ve her durumda iyi bir çıkış yolunun var olabileceğine dair umudu aşıl原因an hayat görüşü ve yaşama uyabilme kolaylığından doğan bir coşku durumu olarak görülmektedir.¹⁷ Konuyla ilgili geniş örneklemeler üzerinde yapılan araştırmalar, iyimserliğin insanların iyi oluşunda ve sağlığında olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Söz konusu çalışmalar iyimserlik ile öznel iyi oluş, öz güven, düşük düzeyde depresyon, düşük düzeyde olumsuz duygular ve yaşam memnuniyeti arasında kesitsel ve boylamsal ilişkiyi ortaya koymaktadır.¹⁸

Seligman ve Csikszentmihalyi'ye göre; iyimserlik, fiziksel ve ruhsal sağlığın anahtarıdır.¹⁹ İyimserler ve kötümserler yaşamlarının kritik dönemlerini yönetmede farklı stratejiler kullanırlar. İyimser insanlar, gelecekleri hakkında kendilerine güvenmeleri/ kendilerinden emin olmaları sebebiyle, ciddi zorluklarla başa çıkarken bile, sürekli çaba sarf ederler. Kötümserler ise geleceği konusunda şüphe içinde olduklarından, zorlukları bir kenara iterek ve varlığını yok sayarak zorluklardan kaçarlar.²⁰ Bu tutumlarından ötürü kötümserlerin depresyon düzeyi daha yüksektir. Depresyon, kötümserliğin büyük harflerle yazılmış biçimidir.²¹

Kötümserler, başlarına gelen olumsuz olayların uzun süre devam edeceğine, yaptıkları diğer şeylere de zarar vereceğine ve olumsuzlukların kendi hatalarından kaynaklandığına inanma eğilimindedirler. İyimserler ise yaşadıkları aksaklıkların kendilerinden kaynaklanmadığına ve geçici olduğuna inanırlar. Birçok çalışma kötümserlerin daha kolay pes ettiklerini ve daha sık üzüntüye kapıldıklarını göstermektedir.²²

Psikologlar iyimserliği; duruma özgü, olaya özgü ve umut başlıkları altında incelemişler ve iyimserliğin nasıl ölçüldüğüne bakılmaksızın genellikle cazip sonuçlarla ilişkilendirmişlerdir.²³ Umut ve iyimserlik arasındaki benzerliklere rağmen arada önemli kavramsal bir ayrım vardır. Umut insanın

16 David Matsumoto, *The Cambridge Dictionary of Psychology*, 2009, Cambridge, s. 351.

17 Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 99.

18 Carsten Wrosch and Michael F. Scheier, "Personality and Quality of Life: The Importance of Optimism and Goal Adjustment", *Quality of Life Research*, 2003, 12 (1): s. 65.

19 M., Seligman ve M. Csikszentmihalyi, "Positive Psychology: An Introduction", *American Psychologist*, 2000, 55, s. 5-14.

20 Carsten Wrosch and Michael F. Scheier, a.g.m., s.65-66.

21 Martin E.P. Seligman, *Öğrenilmiş İyimserlik*, s. 61.

22 Martin E.P. Seligman, a.g.e., s. 5.

23 Christopher Peterson and Nansook Park, "Optimism", *Encyclopedia of Applied Psychology*, c.2, 2004, Elsevier, s. 711.

hedeflerini gerçekleştirme düşüncesi ile hedeflere ulaşacak yolları oluşturma yeteneği ve bu yolları kullanma motivasyonunu içerir. Bunun aksine iyimserlik ise gelecekteki sonuçlar için genel bir beklentidir ve insanın bu sonuçları etkileyecek kişisel kontrolü yoktur. Dolayısıyla umut ve iyimserlik, sonuçların kontrol edilebilirliğine bağlı olarak, hedeflere ulaşma ve psikolojik iyi olma düzeyleri ile farklılık göstermektedir. Kontrol edilebilirliği yüksek olan durumlarda umut; performans ve iyi oluşla, iyimserliğe nispeten, daha güçlü bir belirleyicidir.²⁴

Kişiliğe Özgü İyimserlik

Günümüzün karmaşıklaşan yaşam koşulları ile birlikte, insanlar hayata uyum sağlamada zorlanmakta, bu da onların stres ve depresyon düzeylerinin önemli miktarda artmasına neden olmaktadır. Bireyler stres ve depresyonla mücadelede farklı bilişsel ve duygusal mekanizmalar kullanmakla birlikte sahip olunan kişilik özellikleri de önemli bir rol oynamaktadır. Hayata olumlu bir bakış açısıyla bakan bireyler sorunların üstesinden rahatlıkla gelebilirken, hayata olumsuz bir bakış açısıyla bakan bireyler de sorunların üstesinden gelmekte zorlanmaktadır.²⁵ Bu durumda önem kazanan kişilik faktörü ise iyimserliktir.

İyimserliğin, bilimsel araştırmalarda kullanılan en yaygın formu, kişiliğe özgü iyimserliktir. Bu tür iyimserliğin en önemli özelliği; bir kişilik özelliği olmasıdır. İlk defa Scheier ve Carver tarafından ortaya konan kişiliğe özgü iyimserlik; içinde yaşanılan durum ve koşullardan bağımsız olarak, sürekli ve tutarlı biçimde kişinin yaşamında olumsuz sonuçlar yerine olumlu durumlarla karşılaşma eğilimi olarak tanımlanmıştır.²⁶ Bu tarz iyimserlik, geleceğe yönelik beklentileri ifade eder. İyimser insan hayatta hep iyi şeylerle karşılaşacağına dair bir inanca sahipken, kötümser insanlar da işlerin yolunda gitmeyeceğini düşünürler ve kötü sonuçların gerçekleşeceğine inanırlar. Dahası bu bireysel farklılıklar zamana ve duruma göre nispeten değişmezler. Pek çok kişilik kuramcısı iyimserliğin bir kişilik özelliği olduğuna, bir duygudurumu olmadığına dikkat çekmektedirler. Bu kuramcılara göre iyimserliğin doğuştan gelen bir mizaç olabileceği, bazı insanların ise doğuştan ne iyimser ne de kötümser oldukları ileri sürülmüştür.²⁷

24 Kevin L. Rand, Allison D. Martin, Amanda M. Shea, "Hope But Not Optimism Predicts Academic Performance of Law Students Beyond Previous Academic Achievement", *Journal of Research in Personality*, 45, 2011, s. 683-686.

25 Seher Balcı ve Müge Yılmaz, "İyimserlik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sa. 14, Samsun 2002, s. 54-55.

26 Michael F. Scheier, Charles S. Carver, "Effect of Optimism on Psychological and Physical Well-Being: Theoretical Over-View and Empirical Update", *Cognitive Therapy and Research*, c. 16, sy. 2, 1992, s. 201-228.

27 Seher Balcı ve Müge Yılmaz, a.g.m., s. 54-55

Duruma Özgü İyimserlik

İyimserlik kavramına psikolojide farklı bir anlam ve bakış açısı kazandıran Seligman, kendi geliştirmiş olduğu iyimserlik teorisine, öğrenilmiş çaresizlik deneyleriyle ulaşmıştır.²⁸ Seligman açıklama biçimi bireylerin, olayların nedenlerini açıklama biçimleriyle ilgilenir. Seligman, Weiner'in yükleme kuramındaki "kalıcılık" ve "kişisel" şeklindeki iki açıklama boyutuna, kendi kuramında "yaygınlık" boyutunu da eklemiştir. Seligman, Weiner'in yükleme kuramından yararlandığını, ancak ondan farklı olarak bireyin tek bir başarısızlık için yaptığı tek bir açıklamayla değil, açıklama alışkanlıklarıyla ilgilendiğini belirtmiştir.²⁹ Yaşadıkları iyi olayların nedenlerinin kalıcı olduğuna, hayatındaki diğer unsurlara da olumlu yönde etki edeceğine ve bu iyi şeylerin kendilerinden kaynaklandığına inanan bireyler iyimserdir.³⁰

Kişiliğe özgü iyimserlik ile açıklama biçimi olarak iyimserlik arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar iki iyimserlik türü arasında yakın bir ilişki bulmuştur.³¹

Gerçekçi Olmayan İyimserlik

Gerçekçi olmayan iyimserlik ile ilgili iki farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Weinstein'in geliştirdiği birinci yaklaşıma göre gerçekçi olmayan iyimserlik, bireylerin sürekli bir biçimde olumsuz sonuçların kendi başlarına gelme olasılığının başkalarının başına gelme olasılığından daha düşük ve olumlu sonuçları yaşama olasılıklarının da ortalamadan daha yüksek olduğuna inanma eğilimlerini ifade etmektedir.³² İnsanlar kendilerinin kanser olmak, alkolik olmak, boşanmak, bir otomobil kazasında incinmek gibi pek çok olumsuz olay açısından kendileriyle aynı yaş ve konumdaki diğer kişilere oranla daha az risk altında olduklarına inanır.³³

McKenna ise gerçekçi olmayan iyimserliğin kişilerin olayları kontrol etme yanılmasa olduğu ileri sürmüştür. Buna göre, kontrolümüz altında olduğunu düşündüğümüz olaylar hakkında daha iyimser davranırız. Bireyler, olaylar üzerindeki kişisel hâkimiyeti, gerçekte olduğundan çok daha fazla olarak algılamaktadırlar.³⁴

28 Martin E.P. Seligman, *Öğrenilmiş İyimserlik*, s. 23.

29 Martin E.P. Seligman, a.g.e., s. 44-48.

30 Martin E.P. Seligman, a.g.e., s. 48-57.

31 Kate Hefferon ve Ilona Boniwell, *Pozitif Psikoloji, Kuram, Araştırma ve Uygulamalar*, trc. ed. Tayfun Doğan, Nobel Yay., Ankara, 2014, s. 97.

32 Ayşe Aypay, "Gerçekçi Olmayan İyimserlik Kuramı", *TSA / Yıl: 12, sa. 1, 2008*, s.19.

33 D. Weinstein, "Unrealistic Optimism About Future Life Events", *Journal of Personality and Social Psychology*, 39 (5), 1980, s. 806-820, aktaran, Ayşe Aypay, a.g.m., s. 20.

34 A. Sibel Türkuim, *Stresle Başa Çıkma ve İyimserlik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 79.

İyimserlik ve Din(darlık) İlişkisi

Din ve iyimserlik arasındaki ilişki uzun ve yerleşik bir tarihe sahiptir. Freud ve Tiger gibi çeşitli teorisyenler, gündelik gerçekliğin sorumluluk ve taleplerini ertelemek için kısmen insanın ihtiyacı olması nedeniyle dinin var olduğunu iddia etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, eğer insanlar olumlu sonlar ve sonsuz ödülleri vaat eden inanç sistemlerine ve kurumlarına sahip olmasalardı hayat dayanılmaz olurdu.³⁵ Freud, "Bir Yanılsamanın Geleceği" isimli eserinde din gibi iyimserliğin de yaygın, fakat bir yanılsama olduğunu söylemektedir. Freud'a göre iyimserlik, dini inançlar ile birlikte kurumsal bir form kazandığında, medeniyetin oluşmasını mümkün kılar. Ancak iyimserliğin bir bedeli vardır: insanın kendi doğasını inkâr etmesi ve dahası gerçeği inkâr etmesi. Dini iyimserlik, medeniyet için gerekli olan insanların kurbanını mazur gösterir ve bu durum Freud'un ifade ettiği insanlığın evrensel obsesyonel nevrozunun özüdür. Freud iyimserliğin insan doğasının bir parçası olduğunu ama bunun içgüdü ile sosyalleşme arasındaki çatışmadan türeyen bir yapı olduğunu söylemektedir.³⁶

Psikanalizin bu olumsuz bakışına karşın, ruh sağlığı uzmanlarının ve psikologların yakın dönemde yaptıkları deneysel araştırmalar, iyimserlik ve dinin gerek fiziksel gerek de psikolojik sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğunu ve bu iki yapının da birbiriyle ilişkisini ortaya koymuştur.³⁷

İnsana ölümden sonra ebedi saadeti vadeden dinler, hayata olumlu bir bakış açısı getiren kutsal metinler, kişinin iyimser olmasında önemli bir etkidir. Dinler insanlara umut ve iyimserlik aşıl原因an çeşitli psikolojik mekanizmaları barındırır. Bunların başında sonsuz merhamet sahibi, her şeye gücü yeten, adil Tanrı inancı gelmektedir. Ayrıca tövbe, dua ve ibadetler de iyimserliğe etki eder. Suçluluk duygusundan kurtulmak ve arınmak için insanlar tövbe eder, yaşadığı zorluklar sıkıntılar karşısında Tanrı'ya yönelerek dua eder ve ibadetlerle de iç huzura kavuşur.

Dindarlık/ Maneviyat ve iyimserlik temalı 32 araştırmanın meta-anaлизini yapan Koenig, bu araştırmaların %80'inden fazlasında (bu yayınlar içinde 11 yüksek kalitede araştırmadan 8'inde) dindarlık/ maneviyyat ve iyimserlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur.³⁸ Yine inananların; fundamentalist, ılımlı ve liberaller olarak

35 Jacqueline S. Mattis ve ark., "Religiosity, Racism, and Dispositional Optimism", *Personality and Individual Differences*, sa. 34, 2003, s. 1027.

36 Christopher Peterson, "Future of Optimism", *American Psychologist*, 55(1), 2000, s. 45.

37 Bkz. Harold G. Koenig ve ark, *Handbook of Religion and Health*, Oxford University Press, 2. Edition, New York 2012, s. 302.

38 Harold G. Koenig, Religion, "Spirituality, And Health: A Review And Update", *Adv Mind Body Med.*, Summer 2015, 29 (3), s. 21-22.

üç farklı gruba³⁹ ayrıldığı bir çalışmada, fundamentalizm yükseldikçe, günlük hayatta dinin etkisi ile dini bağlılık ve dini umudun anlamlı bir şekilde arttığı; fundamentalist inanca sahip olanların, ılımlı inanca sahip olanlardan; ılımlı inanca sahip olanların da liberal inanca sahip olanlardan daha yüksek düzeyde iyimserliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sebebi olarak da fundamental dinlerin ayinlerinin diğer gruplardan daha fazla iyimserlik içermesi ve ibadetlerdeki umut dolu ifadelerin, bağlıları tarafından içselleştirilmesi gösterilmiştir.⁴⁰

İnsanlar gündelik yaşamlarında herhangi bir konuda karar verirken ve planlama yaparken dini öğretileri dikkate aldıkları gibi, günlük hayatta karşılaştıkları sıradan problemlerin ve kendilerine sıkıntı veren durumların nedenlerini açıklarken ve bu sorunlarla baş ederken de, içerisinde yaşadıkları toplumun kültürel ve dini değerlerine başvurabilir, dua ve ibadetlere yönelebilirler.⁴¹ Delaloye, dinin birey üzerinde iki temel etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Birincisi; dini grubun sosyal desteğini ön plana çıkaran sosyolojik etkisidir. İkinci etkisi ise psikolojik olup din, duygusal ve zihinsel olarak biçimlendirdiği bireyin içine iyice nüfuz etmekte ve ona iyimserlik, pozitif düşünce içsel huzur, umut varoluşa anlam yaşanan acı ve yoksunluklara katlanma gücü vermektedir.⁴² Yaşlı kanser hastaları üzerine yapılan bir araştırmada içgüdümlü dindarlıkla daha yüksek iyimserlik ve daha düşük sıkıntı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.⁴³ Yine Güney Kore'de yaşlı kanser hastaları ile yapılan başka bir araştırmada da maneviyatı yüksek hastaların iyimser düşüncelerinin yüksek olduğu, depresyon puanlarının ise düşük olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde düşük maneviyat da yüksek kötümserlik ve depresyon ile ilişkili çıkmıştır.⁴⁴ Bu da göstermektedir ki inanç, en zor zamanlarda bile insanlara iyimserlik aşılamaktadır.

William James ise kişinin ruhsal durumu ile dini yaşamı arasında bulunan bağdan bahsederek iyimser ve mutlu bir tabiata sahip olan kişilerin Tanrı'yı iyilikleri meydana getiren, kötülüklerle ilgisi bulunmayan üstün güç olarak

39 Fundamentalistler (Ortodoks Yahudiler, Müslümanlar ve Kalvinistler), İlmihlilar (Katolikler, Muhafazakar Yahudiler, Lutheryan ve Metodistler) ve Liberaller (Reformist Yahudiler ve Üniteryenler)

40 S. Sethi ve M. Seligman, "Optimism and Fundamentalism", *Psychological Science*, 4, 1993, s. 256-259.

41 Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak*, İz Yayınları, İstanbul 2012, s. 16.

42 Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı Ve Din: Psiko-Sosyal Uyum Ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana 2007, s. 156.

43 R. J.Fehring, J. F.Miller & C. Shaw, "Spiritual Well-being, Religiosity, Hope, Depression, and Other Mood States in Elderly People Coping with Cancer", *Oncology Nursing Forum*, 1997, 4(24), s. 661-67, akt. Ümit Horozcu, "Tecrubî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki", *Milal ve Nihal*, 7 (1), 2010, s. 217.

44 Ilsung Nam ve ark., The Mediating Role of Optimism and Pessimism on the Relationship between Spirituality and Depression among Elderly Cancer Patients, *Korean J Health Promot*, 2016;16(2), s.132.

gördüğünü; melankoli hastaları başta olmak üzere, birtakım ruhsal hastalıklara sahip olan, karamsar tabiatlı kimselerin ise bu ruh hallerine uygun tanrı anlayışını benimsediklerini söylemektedir.⁴⁵ İyimsizlik, James'in "sağlıklı zihinlilik" adını verdiği ruh halinin temel karakteridir. Bununla birlikte sıkıntılara katlanmakla geçen yaşamın, daha çok kötümserlerin kaderi olduğunu düşünen James, iyimsiz mizaçlı kişilerin tevekküle yöneldiklerini belirtir.⁴⁶

Çalışma Grubu

Çalışmamız, deneklerin dindarlık/dini yönelim seviyeleri ile iyimsizlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla, ilişkisel tarama modeline uygun olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu; İstanbul Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat, Mühendislik (Bilgisayar), Fen-Edebiyat (Tarih, Sosyoloji, Matematik, Türk Dili ve Edebiyatı, Biyoloji Bölümü), Eğitim (Sınıf Öğretmenliği, İngilizce, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ile DKAB Bölümleri), İktisadi İdari Bilimler ve Tıp Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerden tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilmiş 753 öğrenci oluşturmaktadır. Anket, 2011- 2012 Eğitim-Öğretim döneminde İstanbul Üniversitesi'nde söz konusu fakültelerde, ders öncesinde dersin öğretim üyesinden izin alınarak ve onların gözetiminde, tarafımızdan bizzat uygulanmıştır. Anket verilerini analiz ederken, farklı iki grup arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığı (örn; cinsiyet-dindarlık/iyimsizlik), bağımsız grup t-test ile ölçülmüştür. İki denekten fazla grupların karşılaştırmasında (fakülte-dindarlık/iyimsizlik), tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) kullanılmıştır. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemede ise, Tukey HSD testi uygulanmış ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini belirlemede ise Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %10'u (75) İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliğinde, %12'si (90) Eğitim Fakültesi'nde, %8,6'sı (65) İlahiyat Fakültesi'nde, %19,7'si (148) Fen Bilimlerinde (Tıp Fak. ve Biyoloji), %7,3'ü (55) Yabancı Dillerde, %14,5'i (109) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde (Maliye, İktisat, Çalışma Ekonomisi), %21,4'ü (161) Edebiyat Fakültesi'nde (Sosyoloji, Türk Dili, Tarih), %6,6'sı (50) Bilgisayar Mühendisliği Bölümünde okumaktadır. Öğrencilerin %34,1'i (257) erkek, %65,9'u (496) kız; %59,8'i (450) 19-21, %34,1'i (257) 22-24, %6,1'i (46) 25 ve üzeri yaş aralığında, %45,9'u (346) 2. sınıf, %35,5'i (267) 3. sınıf, %18,6'sı (140) 4. sınıf öğrencisi; %36'sı (271) genel lise, %27'si (203) Anadolu lisesi, %10'u (81) Anadolu öğretmen lisesi, %20,7'si (156) İmam hatip lisesi, %5,2'si de (39) özel kolej mezunudur. %17,9'u (135 kişi) üst, %74,2'si (559 kişi) orta,

45 Ümit Horozcu, *Din Psikolojisi Açısından William James ve Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 197.

46 Ümit Horozcu, a.g.t., s. 132.

%7,4'ü de (56 kişi) alt sınıf sosyo-ekonomik düzeye sahip olduğunu; %10'u (75) köy, %14,3'ü (108) ilçe, %11,7'i (88) küçük şehir, %61,5'i (463) büyük şehir, %2,5'i (19) de yurtdışında yetiştiğini belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Dindarlık Ölçeği: Çalışmada üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeylerini ölçmek için Uysal'ın geliştirdiği İslami Dindarlık Ölçeği⁴⁷ ile Kula'nın kullandığı Dindarlık Ölçeği'nden⁴⁸ faydalanılarak hazırlanan dindarlık ölçeği uygulanmıştır.⁴⁹ Ölçek bu şekilde toplam 23 maddeden oluşmaktadır. Dini tutum ve davranışları belirten Dindarlık Ölçeği'nin maddeleri inanç, ibadet, duygu tecrübe ve etki olmak üzere dört alt boyutta ele alınmıştır. Araştırmamızda ölçeğin boyutlarını tespit etmek amacıyla yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin KMO değeri (.98), Bartlett's Test of Sphericity değeri ($\chi^2=14952,147$; $p=000$), Cronbach Alfa Değeri: (.97), olarak hesaplanmıştır. Ayrıca Bartlett Testindeki ki-kare değerinin ($\chi^2= 14952,147$), istatistiksel açıdan $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı bulunması da madde dağılımının uygun olduğunu doğrulamaktadır. Buna göre dindarlık ölçeği maddeleri inanç ve ibadet olmak üzere iki alt boyutta toplanmıştır. Bu değerler esas alınarak faktör analizi sonuçlarına bakıldığında, yüksek yüklemeye sahip maddenin bir ve ikinci faktörde toplandığı ve açıklanan toplam varyansın % 65,07 olduğu görülmüştür.

Dinsel Eğilim Ölçeği (DEÖ): Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen Dinsel Eğilim Ölçeği (Religious Orientation Scale), Kayıklık (2000) tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Türk kültürüne uyarlama çalışması yapılmıştır. 20 madde ve iki faktör olan orijinal ölçek, uyarlama sonucunda tek faktörlü 10 maddelik bir yapı oluşturmuştur. Ölçekte Hıristiyanlık dinine ait öğeler, İslam dinine uyarlanmıştır. Ölçeğin tek faktör altında toplanan tüm maddelerinin faktör yük değerinin .35 ve üstü olduğu, tek faktörün açıkladığı varyans değerinin de % 36 olduğu saptanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının .78 olduğu ve madde-toplam korelasyonları .26 ile .59 arasında değiştiği rapor edilmiştir. Dindarlık Eğilimi Ölçeği'nin yanıt bölümü "Tamamen Katılıyorum", "Katılıyorum", "Katılmıyorum" ve "Hiç Katılmıyorum" ifadelerini içermektedir. Her madde 1 ile 5 arası puanlanmaktadır. Ölçekten alınacak en düşük puan 10 ve en yüksek puan 50'dir. 4.,5.,7. ve 10. maddeler ters maddelerdir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, iç güdümlü

47 Veysel Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 8 (3-4),1995.

48 M. Naci Kula, *Kimlik ve Din, Ayışığı* Kitapları, 2001.

49 Bu ölçek şu çalışmalarda da kullanılmıştır: Ayşe Şentepe, *Yaşlılık Döneminde Temel Problemler ve Dini Başaçekme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009., Hülya Güven, *Depresyon ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

dindarlık eğilimini; düşük puanlar ise dış güdümlü dindarlık eğilimini göstermektedir.⁵⁰

İyimserlik Ölçeği: Scheier ve Carver⁵¹ tarafından geliştirilen ve Aydın ve Tezer⁵² tarafından Türkçe'ye uyarlanan Yaşam Yönelim Envanteri (YYE) 12 maddeden oluşan 5'li likert tipi bir ölçektir. Maddelerden 4 tanesi (1.,4.,5.,11. maddeler) yaşama olumlu bakış açısını, 4 tanesi (3.,8.,9.,12. maddeler) olumsuz (kötümser) bakış açısını yansıtmaktadır. Geri kalan 4 soru ise dolgu görevi görmektedir. Olumlu ifadeler "Ne olacağının önceden kestirilemediği durumlarda hep en iyi sonucu beklerim", "Geleceğim konusunda hep iyimserimdir" gibi cümlelerden, olumsuz ifadeler ise "Bir işimin ters gitme olasılığı varsa mutlaka ters gider" ve "Hiçbir şey benim istediğim yönde gelişmez" şeklindeki cümlelerden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan ise 40'tır. Testten alınan yüksek puanlar yaşama olumlu bakış açısına (iyimserliğe), düşük puanlar ise olumsuz bakış açısına (kötümserliğe) işaret etmektedir.

Araştırmanın Bulguları

a) İyimserlik, Dini Yönelim, Dindarlık ve Cinsiyet

Tablo 1: Kadınlar ile Erkekler Arasındaki Farklar (t-testi)

(Boyutlar)	Cinsiyet	N	X	ss	t	F	p
Dindarlık (Genel)	Erkek	257	76,99	16,96	-,340	2,499	,734
	Kadın	496	77,40	14,80	-,326		
İnanç boyutu	Erkek	257	58,94	12,53	-,303	2,478	,762
	Kadın	496	59,21	10,79	-,289		
İbadet boyutu	Erkek	257	18,05	5,10	-,378	1,074	,705
	Kadın	496	18,19	4,7	-,368		
Dini Yönelim	Erkek	257	37,45	8,28	,216	2,805	,829
	Kadın	496	37,32	7,63	,211		
İyimserlik	Erkek	257	27,42	5,32	2,243	,042	,025
	Kadın	496	28,32	5,16	2,222		

Tablo 1'de verilen bulgulara göre, *iyimserlikte* kadınlar (X= 28,32) ile erkekler (X = 27,42) arasında kadınlar lehine anlamlı bir fark söz konusudur (t =

50 H. Kayıklık, *Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.s.63-64.

51 Michael F. Scheier and Charles S Carver, "Optimism, Coping, and Health: Assessment and Implications of Generalized Outcome Expectancies", *Health Psychology*, 4(3), 1985.

52 G. Aydın ve E. Tezer, "İyimserlik, Sağlık Sorunları ve Akademik Başarı İlişkisi", *Psikoloji Dergisi*. 7 (26), 1991, s. 2-9.

2,222, $p < .05$). Bu bulguya göre kadınların hayata bakış açıları, iyimserlik düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir. Açıkgöz de, üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin iyimserlik düzeylerinin kız öğrencilerin iyimserlik düzeylerinden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.⁵³ Aydın ve Tezer'in çalışmasında ise cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Dindarlık çalışmalarının çoğunda kadın-erkek dindarlığı karşılaştırmalı olarak ele alınmakla birlikte bu konuda kesin bir sonuca ulaşıldığı söylenemez. Dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olması, kültürel ve dinsel farklılıklar, toplumsal yapı vb. faktörlerden dolayı, araştırmalarda kimi zaman kadınlar, kimi zaman erkekler daha dindar görünebilmekte bazen de aralarında bir farklılık oluşmamaktadır.⁵⁴ Araştırmamızda dindarlık ve dini yönelim puanlarında erkeklerle kadınlar arasında anlamlı bir fark çıkmamıştır.

b) İyimserlik, Dinî Yönelim, Dindarlık ve Yaş İlişkisi

Tablo 2: İyimserlik, Dinî Yönelim, Dindarlık ve Yaş (ANOVA, Tukey HSD)

(Boyutlar)	Yaş Dönemleri	N	X	Ss	F	p	
Dindarlık (Genel)	a)19-21 yaş	450	76,88	15,52			
	b)22-24 yaş	257	78,47	14,70	1,756	,173	-
	c) 25 ve üstü	46	74,28	19,91			
İnanç boyutu	a)19-21 yaş	450	58,91	11,38			
	b)22-24 yaş	257	59,95	10,69	1,996	,137	-
	c) 25 ve üstü	46	56,47	14,86			
İbadet boyutu	a)19-21 yaş	450	17,96	4,79			
	b)22-24 yaş	257	18,51	4,77	1,186	,306	-
	c) 25 ve üstü	46	17,80	5,68			
Dinî Yönelim	a)19-21 yaş	450	36,87	7,84			
	b)22-24 yaş	257	38,37	7,69	3,196	,041	b-a
	c) 25 ve üstü	46	36,67	8,47			
İyimserlik	a)19-21 yaş	450	27,80	5,15			
	b)22-24 yaş	257	28,43	5,35	1,272	,281	-
	c) 25 ve üstü	46	27,76	5,35			

53 S. Açıkgöz, *Üniversite Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ile Özyeterlilik ve İyimserlik İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 70.

54 Bu konuda Türkiye örnekleminde bir meta-analiz için bkz: Asım Yapıcı, "Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 2012, s. 1-34.

Tablo 2'ye bakıldığında *iyimserlikte* 22-24 yaş grubunun en yüksek ortalamaya $X=(28,43)$ sahip olduğu görülmektedir. Fakat istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($F= 1,272$; $p> .05$). İyimserlik puanlarına baktığımızda en düşük puan alan grubu 25 ve üzeri yaş grubu oluşturmaktadır. Yaş grupları arasında iyimserlik düzeylerinde farklılığın oluşmamasında, katılımcıların yaşlarının birbirine yakın olmasının etkili olduğu söylenebilir. *Dini yönelim* puanlarına bakıldığında da 22-24 yaş grubu ($X= 38,37$) ile 19-21 yaş grubu ($X= 36,87$) arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($F= 3,196$; $p< .05$). Buna göre 22-24 yaş grubunun dinî yönelimleri, 19-21 yaş grubundan anlamlı derecede yüksektir. Genel dindarlık puanlarında da 22-24 yaş grubunun en yüksek ortalamaya ($X=78,47$) ulaştığı görülmektedir. Dindarlık puanlarından en düşük alan grup ise 25 ve üzeri yaş grubudur ($X=74,28$). Bu farklılığa karşın bu yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark yoktur ($F= 1,756$; $p>.05$). Ayten de çalışmasında benzer bulgular elde etmiştir.⁵⁵

c) İyimserlik, Dinî Yönelim, Dindarlık ve Bölüm

Tablo 3: İyimserlik, Dinî Yönelim, Dindarlık ve Bölüm (ANOVA,Tukey HSD)

	Bölümler	N	X	Ss	F	p
Dindarlık (Genel)	A-DKAB	75	85,17	6,27	13,060	,000
	B-Eğitim Fakültesi	90	80,12	14,44		
	C-İlahiyat	65	87,30	3,72		
	D-Fen Bilimleri	148	73,31	16,12		
	E-Yabancı Diller	55	78,81	13,49		
	F-İktisadi İdari	109	76,22	13,54		
	G-Edebiyat Fakültesi	161	71,49	20,31		
	H-Bilgisayar Müh	50	78,0	11,1		
İnanç Boyutu	A-DKAB	75	64,22	4,64	10,067	,000
	B-Eğitim Fakültesi	90	61,16	10,77		
	C- İlahiyat	65	65,00	2,68		
	D-Fen Bilimleri	148	56,66	11,86		
	E-Yabancı Diller	55	60,23	9,64		
	F-İktisadi İdari	109	58,92	10,07		
	G-Edebiyat Fakültesi	161	54,90	15,3		
	H-Bilgisayar Muh	50	60,18	7,09		

55 Ali Ayten, *Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık* , s. 86.

	A-DKAB	75	20,94	2,49						
	B-Eğitim Fakültesi	90	18,95	4,33						
	C- İlahiyat	65	22,30	1,95						
İbadet	D-Fen Bilimleri	148	16,65	5,06	18,244	,000	a-d,f,g,h b-d,g c-b,d,e,f,g,h e-g			
Boyutu	E-Yabancı Diller	55	18,58	4,46						
	F-İktisadi İdari	109	17,30	4,08						
	G-Edebiyat Fakültesi	161	16,59	5,62						
	H-Bilgisayar Müh	50	17,82	4,49						
	A-DKAB	75	40,62	6,52						
	B-Eğitim Fakültesi	90	38,45	7,67						
	C- İlahiyat	65	44,89	3,68						
Dini	D-Fen Bilimleri	148	35,18	8,00	17,450	,000	a-d,f,g b-f,g c-a,b,d,e,f,g,h e-d			
Yönelim	E-Yabancı Diller	55	38,74	6,55						
	F-İktisadi İdari	109	35,21	6,79						
	G-Edebiyat Fakültesi	161	35,40	8,45						
	H-Bilgisayar Müh	50	36,78	7,01						
	A-DKAB	75	28,88	4,64						
	B-Eğitim Fakültesi	90	28,43	5,25						
	C- İlahiyat	65	28,93	5,99						
İyimserlik	D-Fen Bilimleri	148	28,20	4,82	1,637	,122	-			
	E-Yabancı Diller	55	28,56	4,97						
	F-İktisadi İdari	109	27,40	5,10						
	G-Edebiyat Fakültesi	161	27,16	5,48						
	H-Bilgisayar Müh	50	27,7	5,66						

Öğrencilerin Dindarlık, Dini Yönelim ve İyimserlik ölçeklerinden aldıkları ortalama puanlar, fakülteler bazında toplu olarak yukarıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre; dindarlık düzeylerinde;

* Din Kültürü ve Ahlak Bilgisinde okuyan öğrenciler ile Fen Bilimlerinde, İktisadi İdari Bilimlerde ve Edebiyat Fakültesi'nde okuyan öğrenciler arasında,

* Eğitim Fakültesinde okuyan öğrencilerle Fen Bilimlerinde ve Edebiyat Fakültesi'nde okuyan öğrenciler arasında,

* İlahiyat Fakültesi'nde okuyan öğrencilerle Fen Bilimlerinde, Yabancı Dillerde, İktisadi İdari Bilimlerde, Edebiyat Fakültesi'nde ve Bilgisayar Mühendisliğinde okuyan öğrenciler arasında,

* Yabancı Dillerde okuyan öğrenciler ile Edebiyat Fakültesi'nde okuyan öğrenciler arasında, istatistikî açıdan oldukça anlamlı bir farklılık bulunmuştur(F= 13,060; p< .001).

Ankete katılanların fakültelere göre dindarlık ölçeğinden aldıkları ortalama puanlara baktığımızda; en yüksek puanı İlahiyat Fakültesi öğrencileri ($X=87,30$) almıştır. Onları da sırasıyla DKAB ($X=85,17$), Eğitim Fakültesi ($X=80,12$), Yabancı Diller ($X=78,81$), Bilgisayar Mühendisliği ($X=78,00$), İktisadi İdari Bilimler ($X=76,22$), Fen Bilimleri ($X=73,31$) ve Edebiyat Fakültesi ($X=71,49$) öğrencileri takip etmektedir. İlahiyat ve DKAB öğrencilerinin dindarlıklarının yüksek olması şüphesiz aldıkları din eğitimi ile yakından ilgilidir. İki fakültenin öğrencileri İmam Hatip Liseleri'nden gelmekle birlikte DKAB bölümünde okuyan öğrencilerin dindarlık ortalamaları daha düşük çıkmıştır. Bunda üniversitede okudukları çevrenin de etkisinin olduğu söylenebilir. Ayrıca bizim öngörümüz Sosyal Bilimlerde okuyan öğrencilerin dindarlıklarının Fen Bilimleri'nde okuyan öğrencilerden yüksek olacağı şeklinde idi. Fakat verilere baktığımızda Edebiyat Fakültesi öğrencileri en düşük ortalamaya sahiptir.

Dindarlığın inanç ($F=10,067$) ve ibadet ($10,067$) boyutlarında da fakülteler arasında benzer bir farklılaşma görülmekle birlikte farklılaşma genel olarak ibadet boyutunda daha yüksektir. İyimserlik puanlarına baktığımızda ise fakülteler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($F=1,637$ $p>.001$). Fakültelerin iyimserlik ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarına baktığımızda ise; İlahiyat Fakültesi ($X= 28,93$), DKAB ($X= 28,88$), Yabancı Diller ($X= 28,56$), Eğitim Fakültesi ($X= 28,43$), Fen Bilimleri ($X=28,20$), Bilgisayar Mühendisliği ($X=27,70$), İktisadi İdari Bilimler ($X=27,40$), Edebiyat Fakültesi ($X= 27,16$) şeklindedir. Burada dikkat çeken husus; din eğitimi alan İlahiyat Fakültesi ve DKAB öğrencilerinin iyimserlik puanlarının daha yüksek olmasına karşın sosyal bilimler temelli eğitim alan edebiyat fakültesi öğrencilerinin ise en düşük ortalamaya sahip olmasıdır.

d) İyimserlik, Dini Yönelim, Dindarlık ve Sınıf Düzeyi

Tablo 4: İyimserlik, Dini Yönelim, Dindarlık ve Sınıf (ANOVA, Tukey HSD)

(Boyutlar)	Yaş Dönemleri	N	X	Ss	F	p	
Dindarlık (Genel)	a)2.Sınıf	346	76,12	16,54	5,876	,003	c-a,b
	b)3. Sınıf	267	76,64	14,88			
	c) 4. Sınıf	140	81,27	13,68			
Dini Yönelim	a)2.Sınıf	346	36,62	7,83	11,296	,000	c-a,b
	b)3. Sınıf	267	36,88	7,64			
	c) 4. Sınıf	140	40,17	7,72			
İyimserlik	a)2.Sınıf	346	27,54	5,34	2,764	,064	-
	b)3. Sınıf	267	28,50	5,00			
	c) 4. Sınıf	140	28,26	5,33			

e) Dindarlık puanlarında 4. sınıflar (X=81,27) ile 2. sınıflar (X=76,12) ve 3. sınıflar (X=76,64) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (F=5,876; $p < 0.05$). Ortalamalara baktığımızda sınıf seviyesi arttıkça öğrencilerin dindarlığı da yükselmektedir. 2. ve 3. sınıflarda dindarlık düzeylerinde istatistiki açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir. Örneklem dağılımına baktığımızda son sınıf öğrencileri genelde DKAB ve İlahiyat öğrencilerinden oluşmaktadır. Son sınıf öğrencilerinin dindarlıklarının yüksek çıkmasında bu durumun etkisi de olabilir. Bununla birlikte Mutlu'nun yapmış olduğu araştırmada da son sınıf öğrencilerinin dindarlıkları yüksek çıkmıştır.⁵⁶ Fakat eğitim-dindarlık ilişkisini ele alan çalışmalara baktığımızda genelde eğitim düzeyi yükseldikçe dini tutum ve davranışlarda giderek bir azalma veya dine karşı bir ilgisizlik görülmektedir.⁵⁷

f) Dinî yönelim puanlarında da benzer bir farklılaşma tespit edilmekle birlikte gruplar arasındaki farklılaşmanın istatistiki açıdan anlamlılık düzeyi daha yüksek çıkmıştır (F=11,296; $p < .001$). Gruplar arasındaki puan ortalamaları ise 2.sınıflar (X=36,62), 3. Sınıflar (X=36,88), 4.Sınıflar (X=40,17) şeklindedir. Grupların iyimserlik düzeylerine baktığımızda ise istatistiki açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir (F=2,764; $p > .05$). İyimserlik ölçeğinden en yüksek puanı 3.sınıflar (X=28,50) almıştır. Sonra da sırasıyla 4. Sınıflar (X=28,26) ve 2. Sınıflar (X=27,54) gelmektedir.

g) İyimserlik, Dinî Yönelim, Dindarlık ve Mezun Olunan Lise

Tablo 5: İyimserlik, Dinî Yönelim, Dindarlık ve Mezun Olunan Lise (ANOVA, Turkey HSD)

(Baryütler)	Lise	N	X	Ss	F	p	
Dindarlık (Genel)	Genel Lise	271	75,98	16,55	16,117	,000	d-
	Anadoku Lisesi	203	73,32	16,68			
	And. Öğretmen L.	81	75,81	15,70			
	İmam Hatip L.	156	85,52	7,13			
	Özel Kolej	39	75,82	15,88			
Dinî Yönelim	Genel Lise	271	36,38	7,60	23,339	,000	d-
	Anadoku Lisesi	203	35,24	7,99			
	And. Öğretmen L.	81	36,64	7,23			
	İmam Hatip L.	156	42,35	5,84			
	Özel Kolej	39	36,41	8,96			
İyimserlik	Genel Lise	271	28,00	4,84	4,725	,001	d-b
	Anadoku Lisesi	203	26,97	5,97			
	And. Öğretmen L.	81	27,83	4,54			
	İmam Hatip L.	156	28,96	5,26			
	Özel Kolej	39	29,02	3,68			

56 Kayhan Mutlu, "Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyoloji'de Yöntem Üzerine Bir Tartışma)", *İslami Araştırmalar*, 1989. c.3.,s. 4.

57 Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış Ve Şahsiyet Özellikleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Yayın No:111,İstanbul,1996, s. 69.

Dindarlık ve Dini Yönelim düzeylerinde İmam-Hatip Lisesi mezunları ile diğer lise mezunları arasında İmam Hatip Lisesi Mezunları lehine istatistikî açıdan yüksek düzeyde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F= 16,117$, $F=23,339$; $p < .001$). İmam Hatip Liseleri din eğitimi ağırlıklı liseler oldukları için bu farklılığın oluşması gayet normaldir. Liselerin dindarlık ortalamaları ise sırayla; İHL ($X=85,52$), genel lise ($X=75,98$), özel kolej ($X=75,82$), Anadolu Öğretmen Lisesi ($X=75,81$), Anadolu Lisesi ($X=73,32$) şeklindedir. Diğer lise öğrencileri arasındaki farklılaşma istatistikî açıdan anlamlılığa ulaşmamıştır.

İyimsizlik düzeylerinde imam hatip lisesi öğrencileri ve özel kolej öğrencileri ile Anadolu lisesi öğrencileri arasında istatistikî açıdan farklılaşma tespit edilmiştir ($F=4,725$; $p < .05$). İmam Hatip Lisesi ve Özel Kolej öğrencilerinin iyimsizlik düzeyleri, Anadolu Lisesi öğrencilerinden anlamlı derecede yüksektir. Ortalama puanlara baktığımızda özel kolej ($X=29,92$), İHL ($X=28,96$), genel lise ($X=28,00$), Anadolu Öğr. Lisesi ($X=27,83$), Anadolu lisesi ($X=26,97$) şeklindedir. Özel kolej öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerinin yüksek olması hasebiyle iyimsizlik ölçeğinden en yüksek puanı almış olabilirler. Bununla birlikte ikinci sırada İHL mezunu öğrenciler gelmektedir.

h) İyimsizlik, Dinî Yönelim, Dindarlık ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Tablo 6: İyimsizlik, Dinî Yönelim, Dindarlık ve Sosyo-Ekonomik Düzey (ANOVA, Tukey HSD)

(Boyutlar)	Sosyo-Ekonomik düzey	N	X	Ss	F	p	
Dindarlık	Üst	135	78,17	14,73	,646	,525	-
	Orta	559	76,88	15,64			
	Alt	56	78,73	17,16			
Dini Yönelim	Üst	135	38,40	7,83	1,642	,194	-
	Orta	559	37,06	7,73			
	Alt	56	37,71	8,95			
İyimsizlik	Üst	135	29,35	5,25	5,778	,003	a-b,c
	Orta	559	27,75	5,24			
	Alt	56	27,25	4,66			

Gruplar arasında dindarlık ve dinî yönelim ölçeklerinde istatistikî açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir ($p > .05$). Ortalama puanlara baktığımızda ise alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrencilerin dindarlık puanları ($X=78,73$), üst sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrencilerin ise dinî yönelim puanları ($X=38,40$) yüksek çıkmıştır. Bu bulgu çelişkili gibi görünse de üst sosyo-ekonomik düzeye mensup bireylerin dini inançlarını daha iç-

selleştirerek yaşadığını söyleyebiliriz. Benzer şekilde Ayten de çalışmasında, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanların genel olarak dindarlık ve alt boyutlarından daha yüksek puanlar aldığını bulgulamıştır.⁵⁸ Bu çalışmada dindarlık ve dini yönelim, sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşmamaktadır.

İyimserlik düzeylerine baktığımızda ise üst sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrencilerle orta ve alt sınıftan gelen öğrenciler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=5,778$; $p<.05$). Buna göre üst sosyo-ekonomik sınıfa mensup öğrenciler diğerlerinden daha iyimserdir. Güleri'nin yaptığı araştırmada üst sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin çocuklarının alt sosyo-ekonomik aile çocuklarına göre daha yüksek başarı güdüsü, iç kontrole inanç, sosyal değişmeye yatkınlık ve iyimserlik gözlenmiştir. Ayrıca Carver, Scheier ve Bridges yaptıkları araştırmada eğitim, yüksek gelir ve iyimserlik arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Aşan'ın yaptığı araştırmada⁵⁹ ise sosyo-ekonomik düzey ve iyimserlik arasında ilişki bulunamamıştır.

i) İyimserlik- Öznel Dindarlık, Dua, Kur'an Okuma, Allah'ı Hoşnut Etme, Namaz Kılma ve Müslüman Olmanın Anlamı Arasındaki İlişki

Tablo 7: İyimserlik- Öznel Dindarlık, Dua, Kur'an Okuma, Allah'ı Hoşnut Etme, Namaz Kılma ve Müslüman Olmanın Anlamı (ANOVA, Tukey HSD)

	N	X	Ss	F	p		
İyimserlik- Öznel Dindarlık	a) Çok Dindarım	36	29,63	5,46	7,859	,000	a-d,e b-c,d,e
	b)Dindarım	378	28,84	5,31			
	c)Biraz Dindarım	219	27,21	5,13			
	d)Pek Dindar Değilim	68	26,20	4,59			
	e)Dinle Bir İlgim Yok	48	26,47	4,27			
İyimserlik- Dua	a)Namaz dışında sık sık dua ederim	381	28,80	5,30	6,723	,000	a-c
	b)Özel durumlarda (cenaze, mevlit gibi) dua ederim	47	28,21	4,50			
	c)Özellikle sıkıntılı anlarda ve ihtiyaç duyduğumda dua ederim.	289	27,13	5,15			
	d)Hiç dua etmem	36	26,55	4,79			

58 Ali Ayten, a.g.t., s. 88.

59 P. Aşan, *Türk Üniversite Öğrencilerinin Ve Yetişkinlerin Geleceğe Yönelik Beklenti ve Düşüncelerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 67.

İyimsenlik- Kur'an Okuma	a) Çok sık okurum	67	29,02	5,96			
	b) Sık sık okurum	181	29,39	4,85			a-e
	c) Ara sıra okurum	275	27,86	5,46	7,602	,000	b-c,d,e
	d) Nadiren okurum	102	27,39	4,55			
	e) Hiç okumam	128	26,36	4,80			
İyimsenlik- Allah'ı Hoşnut Etme	a) Kesinlikle evet	248	29,09	5,595			
	b) Evet	317	27,94	4,893			a-c,d
	c) Emin değilim	137	26,94	4,968	5,926	,000	
	d) Hayır	28	26,07	5,069			
	e) Kesinlikle hayır	23	26,17	5,382			
İyimsenlik- Namaz	a) Her zaman kılarım	222	29,19	5,378			a-c,d
	b) çoğu zaman kılarım	159	28,59	5,064	8,816	,000	b-c
	c) Ara sıra kılarım	193	26,98	5,394			
	d) Hiç kılmam	179	27,15	4,672			
İyimsenlik- Müslüman Olmanın Anlamı	a) Sürekli düşünürüm	186	29,11	5,86			a-c
	b) Çoğu kez düşünürüm	320	28,27	5,08			b-c
	c) Ara sıra düşünürüm	177	26,90	4,89	5,214	,000	
	d) Pek düşünmem	32	26,93	3,95			
	e) Hiç düşünmem	35	26,68	4,58			

Katılımcıların iyimsenlik düzeylerinin; "özel dindarlık algısı", "dua etme tutumu", "Kur'an okuma durumu", "Allah'ı hoşnut etme", "namaz kılma" durumu, "Müslüman olmanın anlamı" bağımsız değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını öğrenmek için yaptığımız tek yönlü varyans analizi (Anova) sonuçları tek bir tabloda verilmiştir.

Tablo 7'de görüleceği üzere; iyimsenlikle özel dindarlık algısı ($F=7,859$; $p<.001$), dua etme tutumu ($F=6,723$; $p<.001$), Kur'an okuma durumu ($F=7,602$; $p<.001$), Allah'ı hoşnut etme tutumu ($F=5,926$; $p<.001$), namaz kılma durumu ($F=8,816$; $p<.001$), Müslüman olmanın anlamını düşünme ($F=5,214$; $p<.001$) arasında yüksek düzeyde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğuna baktığımız zaman; iyimsenlik ile özel dindarlık algısı arasında; "çok dindarım" ($X=29,63$) diyenlerle "pek dindar değilim" ($X=26,20$) ve "dinle bir ilgim yok" ($X=26,47$) diyenler ve "dindarım" ($X=28,84$) diyenlerle "biraz dindarım" ($X=27,21$), "pek dindar değilim", "dinle bir ilgim yok" diyen gruplar arasında "çok dindarım" ve "dindarım" grupları lehine anlamlı bir farklılaşma vardır. Ortalama puanlarda da görüleceği üzere katılımcıların özel dindarlık algısı düştükçe iyimsenlik puanları da azalmaktadır. Mattis ve ark. ise Afro-Amerikalılar üzerinde yaptıkları bir

araştırmada öznel dindarlık algısı ile iyimserlik arasında herhangi bir ilişki tespit edememiş⁶⁰, başka bir çalışmasında ise iyimserlik, Tanrı ile olumlu ilişki ve ilahi af arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Çalışmada, Tanrı ile kurulan olumlu bir ilişki ve yine Tanrı tarafından bağışlanacağına dair inanç, iyimserlik ve öznel dindarlık arasındaki ilişkiye tam aracılık etmiştir.⁶¹

İyimserlik ile dua etme tutumu arasında; “*namaz dışında sık sık dua ederim*” (X=28,80) diyen grupla “*özellikle sıkıntılı anlarda ve ihtiyaç duyduğumda dua ederim*” (X=27,13) grubu arasında birinci grup lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ortalama puanlara baktığımızda dua etme tutumu azaldıkça iyimserlik de düşmektedir. “*Hiç dua etmem*” diyenler iyimserlik ölçeğinden en düşük puanı almışlardır. Dua eden grupları karşılaştırdığımızda ise devamlı dua edenler, sıkıntılı anlarda ve ihtiyaç halinde dua edenlere nazaran daha iyimserdirler. Bu da göstermektedir ki sadece zorda kalınca Allah’a yönelip dua eden bireylerin iyimserliği, Allah’a her daim dua edenlere göre daha düşüktür. Dua İslam’da önemli bir ibadettir. Nitekim Allah-u Teala Kuran-ı Kerim’de müminlerden dua etmesini istemekte ve bu duaya karşılık vereceğini vaat etmektedir.⁶² Yine başka bir ayette de “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!”⁶³ denilerek duanın Müslümanlar açısından önemi vurgulanmaktadır.

İyimserlik ile Kur’an okuma durumu arasında; “*çok sık okurum*” (X=29,02) ile “*hiç okumam*” (X=26,36) diyenler arasında “*çok sık okurum*” diyenler lehine; “*sık sık okurum*” (X=29,39) diyenlerle “*ara sıra okurum*” (X=27,86), “*nadiren okurum*” (X=27,39) ve “*hiç okumam*” (X=26,36) diyenler arasında “*sık sık okurum*” diyenler lehine anlamlı düzeyde farklılaşma oluşmuştur (p=.000). Kur’an-ı Kerim, yaratıcının insanlara gönderdiği mesajları içeren kutsal bir kitap olmakla birlikte onu okumak başlı başına bir ibadettir. Birçok Müslüman anlamını bilmemekle birlikte Arapçasından Kur’an’ı okumaktadır. Kur’an-ı Kerim, ayette de geçtiği üzere; “*Allah’tan bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, müminlere bir hidayet ve rahmet*”⁶⁴ olarak gönderilmiştir. Stres ve sıkıntılı durumlarla karşılaşan, başına olumsuz bir olay gelen, ruhi bunalıma giren mümin, Kur’an’a sarılmakta, Kur’an okuyarak iç ferahlığına kavuşacağına inanmaktadır.

İyimserlik ile günlük hayatta karar verirken Allah’ın hoşnut olup olmayacağı göz önünde bulundurma tutumu arasında; “*kesinlikle evet*” (X=29,09)

60 J. Mattis ve ark., a.g.m., s.187.

61 J. Mattis ve ark., “What would I know about mercy? Faith, Forgiveness, and Optimistic Expectancies Among African Americans”. *Race and Social Problems*, 9, s. 42-52.

62 Mümin Suresi/XXXX- 60.

63 Furkan Suresi/XXV- 77.

64 Yunus Suresi/X-57.

diyenlerle “*emin değilim*” (X=26,94) ve “*hayır*” (X=26,07) diyenler arasında “*kesinlikle evet*” diyenler lehine istatistikî açıdan anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılaşma tespit edilmiştir (p=.000). İyimserlik ortalamalarına baktığımızda Allah’ın hoş olup olmayacağını göz önünde bulundurma tutumu arttıkça iyimserlik de yükselmektedir. İyimserlik puanlarında en düşük ortalamaya sahip grup ise “*hayır*” diyenlerdir. Günlük hayatta Allah’ın hoşnut olup olmamasını her zaman düşünenler diğerlerinden daha iyimserdir. Bu da yaratıcının takdirini ve rızasını kazanacak şekilde yaşamının, insanın hayata bakışını ve gelecekte beklenmesini olumlu yönde etkileyeceğini göstermektedir.

İyimserlik ile namaz kılma durumu arasında; “*her zaman kılarım*” (X=29,19) diyenlerle *ara sıra kılarım* (X=26,98) ve *hiç kılmam* (X=27,15) diyenler arasında ve “*çoğu zaman kılarım*” (X=28,59) ile “*ara sıra kılarım*” diyenler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p=.000). Namaz kılma sıklığı arttıkça iyimserlik de anlamlı bir şekilde artmaktadır. Yani namazını düzenli olarak kılanlar, namazını sık sık ve ara sıra kılanlara göre daha iyimserdirler. Hiç namaz kılmayanların ortalamaları sadece “*ara sıra kılarım*” diyenlerden yüksektir. Bu durum, namazlarını düzenli olarak kılmayanların duyduğu suçluluk ve pişmanlık duygusundan kaynaklanıyor olabilir. Namaz, İslam’da en çok önem verilen ibadetlerin başında gelmektedir. Çünkü namaz ibadeti, Müslüman olmanın bireysel ve sosyal hayattaki en bariz tezahürüdür. Namaz kılarak Rabbine karşı sorumluluğunu yerine getirmiş olmanın verdiği huzur ve mutlulukla birey hayata daha iyimser bakar, kendini güven içerisinde hisseder. Diğer yandan namazını kılmayan müminde de endişe ve üzüntü baş gösterir. Kişi, sorumluluğunu yerine getiremediği için vicdanen rahatsız olur.

İyimserlik ile Müslüman olmanın anlamını ve niçin inandığını düşünme sıklığı arasında; “*sürekli*” (X=29,11) ve “*çoğu kez düşünürüm*” (X=28,27) diyenlerle “*ara sıra düşünürüm*” (X=26,90) diyenler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (P=.000). Buna göre; katılımcıların Müslüman olmanın anlamını sorgulama düzeyi arttıkça iyimserlikleri de artmaktadır. Yine burada da en düşük iyimserlik puanına sahip grup “*hiç düşünmem*” diyenlerdir. İnanan ve inancını her daim sorgulayan bireylerin iyimserlikleri/ yani geleceğe yönelik olumlu beklentileri daha yüksektir sonucuna varabiliriz. Sonuç olarak elde edilen bilgiler göstermektedir ki; her türlü dini faaliyet ile iyimserlik arasında olumlu yönde bir ilişki söz konusudur.

j) İyimserlik, Dinî Yönelim ve Dindarlık İlişkisi

	FAKTÖR	r	1	2	3	4	5
1	Dindarlık	r	-				
2	Dinî İnanç	r	,983**	-			
3	Dinî İbadet	r	,899**	,802**	-		
4	Dinî Yönelim	r	,756**	,705**	,769**	-	
5	İyimserlik	r	,196**	,178**	,211**	,318**	-

**p < .01;

***p < .001

Tabloda dindarlık, dinî inanç, dinî ibadet, dinî yönelim ve iyimserlik toplam puanları arasındaki ilişkilerin Pearson Çarpım Moment Korelasyon katsayıları verilmiştir. Korelasyon sonuçları incelendiğinde dindarlıkla dinî yönelim arasında, $p < 0.01$ düzeyinde ($r = 0,756$) güçlü, pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlılık seviyesine ulaşmış bir ilişki çıkmıştır. İyimserlik ile dindarlık arasında ($r = ,196$), inanç boyutu arasında ($r = ,178$), ibadet boyutu ($r = ,211$) arasında düşük düzeyde pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. İyimserlikle dinî yönelim arasında ise ($r = ,318$) orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

İyimserlik ile dindarlık arasındaki ilişkiye baktığımızda iyimserliğin genel dindarlıktan daha çok dini yönelim ile ilişkili olduğu görülecektir. Her ne kadar dini pratikleri yerine getirme, dini bilgi sahibi olma, dini tecrübe yaşama ve dinin etkisini günlük hayatta hissetme iyimserliğe etki etse de, içselleştirilmiş bir din anlayışı iyimserlikle daha çok ilişkilidir. Ayten de çalışmasında benzer bulgular elde ederek; dini ibadetleri yerine getirmedeki (namaz kılma vb.) ve dini öğretileri bilmedeki artışın, geleceğe dair ümitvar olmada bir artışı beraberinde getirdiği sonucuna ulaşmıştır.⁶⁵ Bahadır da üniversite çalışanları üzerinde yaptığı çalışmasında yüksek dindarlık düzeyinde bulunanların %71,2'sinin, düşük dindarlık düzeyindekilerin ise %21,6'sının güçlü bir iyimserliğe sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁶⁶ Yine tıp fakültesi öğrencileri ile yapılan bir çalışmada iyimserlik ile dini inançlar ve sosyal destek arasında yüksek düzeyde pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.⁶⁷

65 Ali Ayten, a.g.t., s. 95.

66 Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, s. 103.

67 Akram Gheinaghi ve ark., "The Relationship Between Religious Beliefs, Social Support And Optimism In Students Of Golestan University Of Medical Sciences", *Journal of Advances in Medical Education (JAMED)*, Vol.1, No.2, Winter 2016, 43-49, s.47-48.

Araştırmamızda iki tür dindarlık ölçeği kullanmamızın sebebi; iyimserliğin, dindarlığın hangi boyutu ile daha çok ilişkili olduğunu anlamaktı. Dindarlığı ölçmek için birçok ölçek⁶⁸ geliştirilmekle birlikte iki türlü yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar; dindarlığı dikey düzlemde ele alan içgüdümlü ve dışgüdümlü dindarlık ile yatay düzlemde ele alan çok boyutlu dindarlık sınıflandırmalarıdır. Bu çalışmada iyimserlik daha çok, dini inancını içselleştirip, tüm benliği ile Tanrı'ya yönelmek olan içgüdümlü dini yönelim ile ilişkili çıkmıştır. Kandemir'in de çalışmasında dindarlık ve içsel dinî motivasyon puanları ile iyimserlik puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş, çoklu regresyon analizinde ise dindarlığın dinî bilgi, davranış ve inanç-duygu boyutunun iyimserliğin yordanmasında anlamlı bir etkiye sahip olmadığı, içsel dinî motivasyon ve umudun ise iyimserliğin üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu tespit edilmiştir.⁶⁹

Sonuç

Pozitif psikolojinin önemli kavramlarından biri olan iyimserliğin, din psikolojisi açısından ele alındığı bu araştırmada, elde edilen bulgulardan yola çıkarak, bireylerin modern dünyanın getirdiği karmaşayı ve zorlukları aşarak geleceğe dair olumlu beklentiler içinde olmasında dini inancın önemli bir unsur olduğunu söyleyebiliriz. Üniversite çağı gibi gelecek hakkındaki kaygının en yüksek olduğu dönemde din, bireylere başka hiçbir yerde bulamayacakları teselli ve desteği sağlar. Kendi dışında bir güç tarafından korunduğuna ve dua ettiğinde, duasının kabul olacağına inanan biri, hayatta başına olumlu olayların geleceğine inanır.⁷⁰

Buraya kadar elde edilen bulgulardan hareketle üniversite öğrencilerinin iyimserlikleri ile dini inançları arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu söylenebilir. Batı'da yapılan konuyla ilgili çalışmalara baktığımızda, iyimserlik genelde içgüdümlü dindarlıkla ilişkili çıkmakta, kiliseye gitme vb. dini pratiklerle iyimserlik arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamaktadır. Müslüman örneklem üzerinde yapılan bu çalışmada, namaz kılma, dua etme ve Kur'an okuma gibi dini pratiklerle iyimserlik arasında istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca dine içten, samimi bir şekilde yönelen bireylerin iyimserliklerinin daha yüksek olduğu, genel dindarlık dü-

68 Bkz. Peter C. Hill ve Ralph W. Hood Jr., *Measures of Religiosity*, Religious Education Pres, Birmingham Alabama, 1999.

69 Fatih Kandemir, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2016, s. 209.

70 Bkz. Yunus E. Temiz, "Erdem Temelli Müdahalelerin Dini Danışmanlık ve Rehberliğe Katkısı: Pozitif Psikoloji Yaklaşımı", ed. Ali Ayten, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Teori ve Uygulama Alanları*, Dem Yay., İstanbul 2017, s. 301-353.

zeyi ile de iyimserlik arasında, dini yönelime göre nispeten zayıf, orta derecede anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir.

Araştırmamız iyimserlik-din/darlık ilişkisini anlamada üniversite öğrencileri örneklemini ve kullanılan ölçekler ile sınırlıdır. Şüphesiz, insan hayatında önemli bir yeri olan bu iki kavram arasındaki bağı anlamada farklı çalışmalara ihtiyaç vardır. Mesela iyimserliğin diğer türleri ile dindarlık arasındaki ilişki daha büyük örneklerle ve farklı yaş grupları ile ele alınabilir. Yine son dönemlerde popüler olan maneviyat/ Tanrı Tasavvuru kavramları ile iyimserlik arasındaki ilişki, engelli bireylerin ya da ölümcül bir hastalığa yakalanan kişilerin dindarlık ve iyimserlikleri nitel ve nicel yaklaşımlarla ele alınabilir.

Kaynakça

- AÇIKGÖZ, Serap., *Üniversite Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ile Özyeterlilik ve İyimserlik İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- AŞAN, Pelin, *Türk Üniversite Öğrencilerinin ve Yetişkinlerin Geleceğe Yönelik Beklenti ve Düşüncelerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 1996.
- AYTEN, Ali, *Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.
- AYTEN, Ali, *Tanrı'ya Sığınmak*, İz Yayınları, İstanbul 2012.
- AVCI, Dilek, *Öğrenilmiş İyimserlik Eğitim Programının 9. Ve 10. Sınıf Öğrencilerinin İyimserlik Düzeylerine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009.
- AYDIN, G. ve TEZER, E., İyimserlik, Sağlık Sorunları ve Akademik Başarı İlişkisi, *Psikoloji Dergisi*, 7 (26): 1991, s. 2-9.
- AYPAY, Ayşe, "Gerçekçi Olmayan İyimserlik Kuramı", *TSA*, Yıl: 12, sa. 1, 2008, s.19-34.
- BAHADIR, Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- BALCI, S. ve YILMAZ, M., "İyimserlik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması", *O.M.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, 2002, s.54-60.
- HEFFERON, Kate ve BONIWELL, Ilona, *Pozitif Psikoloji, Kuram, Araştırma ve Uygulamalar*, trc. ed. Tayfun Doğan, Nobel Yay., Ankara 2014.
- GHEINAGHI, Akram ve ark., "The Relationship Between Religious Beliefs, Social Support And Optimism In Students Of Golestan University Of Medical Sciences", *Journal of Advances in Medical Education (JAMED)*, Vol.1, No.2, Winter, 2016, s. 43-49.
- GÖCEN, Gülüşan, *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012.
- GÖCEN, Gülüşan, "Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma", *Toplum Bilimleri Dergisi*, sa.7(13), 2013, s. 97-130.
- GABLE, S. L., & HAIDT, J., "What (And Why) is Positive Psychology?", *Review of General Psychology*, 9, 2005, s. 103-110.
- GÜVEN, Metin, *Motivasyon-Dindarlık İlişkisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2011.
- HOROZCU, Ümit, *Din Psikolojisi Açısından William James ve Görüşleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2004.
- HOROZCU, Ümit (2010); "Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki", *Milel ve Nihal*, 7 (1), s. 209-240.
- KANDEMİR, Fatih, *Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2016.
- KAYIKLIK, Hasan, *Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2000.
- KOENIG, Harold G. "Religion, Spirituality, And Health: A Review And Update", *Adv. Mind Body Med.*, Summer, 29 (3), 2015, s.19-26.
- KÖSE, Ali, "Psikoloji ve Din: Bir Dargın Bir Barışık Kardeşler", *İslamî Araştırmalar Dergisi, Din Psikolojisi Özel Sayısı*, C. IX, S. 3, İstanbul 2006, s. I-II.
- KULA, Naci, *Kimlik ve Din, Ayışığı* Kitapları, İstanbul 2001.
- MATSUMOTO, David, *The Cambridge Dictionary of Psychology*, Cambridge 2009.

- MATTIS, J. S., FONTENOT, D. L., & HATCHER-Kay, C. A., "Religiosity, Racism, And Dispositional Optimism Among African Americans". *Personality and Individual Differences*, 34, 2003, s. 1025-1038.
- MATTIS, J. S. ve ark., "What would I know about mercy? Faith, Forgiveness, and Optimistic Expectancies among African Americans", *Race and Social Problems*, 9, 2017, s. 42-52.
- PETERSON, Christopher, "Future of Optimism", *American Psychologist*, sa. 55(1), 2000, s. 44-55.
- MUTLU, Kayhan, "Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyoloji'de Yöntem Üzerine Bir Tartışma)", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:4, 1989, s.194-199.
- NAM, Ilsung ve ark., "The Mediating Role of Optimism and Pessimism on the Relationship between Spirituality and Depression among Elderly Cancer Patients", *Korean J Health Promot*, sa. 16(2), 2016, s. 127-133.
- ÖZDALGA, E., "Din Din Midir Yoksa Başka Bir Şey Midir", *İslami Araştırmalar*, Cilt:3, Sayı:2, 1989, s. 29-39.
- PETERSON, Christopher and PARK, Nansook, "Optimism", *Encyclopedia of Applied Psychology*, c.2, Elsevier, 2004, s. 711-714.
- RAND, K. L., MARTIN, A. D., & SHEA, A. M., "Hope, But Not Optimism, Predicts Academic Performance Of Law Students Beyond Previous Academic Achievement". *Journal of Research in Personality*, 45, 2011, s. 683-686.
- SCHEIER, M. F., & CARVER, C. S., "Effect of Optimism on Psychological and Physical Well-Being: Theoretical Over-View and Empirical Update", *Cognitive Therapy and Research*, c.16, sa. 2, 1992, s. 201-228.
- SELIGMAN, M., *Öğrenilmiş İyimserlik*, trc. S. K. Başaran, HYB Yayıncılık, Ankara 2007.
- SELIGMAN, M., & CSIKSZENTMIHALYI, M., "Positive Psychology: An Introduction". *American Psychologist*, 55, 2000, s. 5-14.
- SETHI, S. ve SELIGMAN, M., "Optimism and Fundamentalism", *Psychological Science*, sa. 4, 1993, s. 256-259.
- ŞENTEPE, Ayşe, *Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2016.
- TEMİZ, Y.E., "Erdem Temelli Müdahalelerin Dini Danışmanlık ve Rehberliğe Katkısı: Pozitif Psikoloji Yaklaşımı", edt. Ali Ayten, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Teori ve Uygulama Alanları*, Dem Yay., İstanbul 2017, s. 301-353.
- TÜRKÜM, A. S., *Stresle Başa Çıkma Ve İyimserlik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1098, Eskişehir 1999.
- UYVAL, Veysel, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar Dergisi*, sa. 8 (3-4), 1995, s. 263- 271.
- UYVAL, Veysel. *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış Ve Şahsiyet Özellikleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Yayın No:111, İstanbul 1996.
- WROSCHE, Carsten and SCHEIER, Michael F., "Personality and Quality of Life: The Importance of Optimism and Goal Adjustment", *Quality of Life Research*, 12 (1), 2003, s.59-72.
- YAPICI, Asım, *Ruh Sağlığı Ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Ankara 2007.